

KARAKTER DANNELSE

Thomas Rømer
Aastrup

Forholdet mellem dannelse og karakterdannelse

Af Thomas Rømer Aastrup, seniorrådgiver ved Tænk tanken Prospekt, Ph.d.

Efter at begrebet "læring" i cirka 20 år har været den centrale skolepolitiske markør, er man igen begyndt at undersøge det gamle begreb "dannelse", som har rødder i den europæiske oplysning, hvor den moderne pædagogik for alvor etablerede sig. Man diskuterer dels, hvad begrebet betyder i sig selv med alle dets vidt forgrenede rødder i vestlig kulturhistorie, og dels begrebets funktion i alle mulige konkrete sammenhænge, eksempelvis i nyere konstruktioner som "digital dannelse" og "demokratisk dannelse" eller i undervisningslæren mere bredt.

Den nye interesse for dannelse er efter min opfattelse et tegn på, at hele uddannelsessystemet har været udsat for en kraftig instrumentalisering siden midten af 00'erne. Både lærere og børn savner en form for mening i deres livsforudsætninger.

Som en naturlig forlængelse af denne udvikling er begrebet karakterdannelse nu også kommet i spil. Men heller ikke dette begreb er noget nyt. Ligesom med "dannelse" er der tale om en form for tilbagevenden til et forhold, som altid har eksisteret. Allerede i formålsparagrafferne for de tidlige skolelove fra 1814 og 1937 fandtes emnet. I 1814 taltes der om, at børnene skulle dannes til "gode og retskafne mennesker", og i 1937 blev formålet at "styrke børnenes karakter". Og selvom udtrykket "karakter" faldt ud af det næste formål fra 1975, så talte man stadigvæk om dyder som selvstændig vurdering og stillingtagen, fantasi og selvvirksomhed. Man henviste også til "den enkelte elevs alsidige udvikling". I den næste formålsparagraf fra 1993 kunne man læse om elevens "alsidige personlige udvikling", hvormed det "personlige" jo blev tilføjet. Det "personlige" faldt dog ud igen i 2006, hvorefter der igen blot stod "alsidig udvikling". Disse henvisninger til personligheden var naturlig, eftersom den "personlige udvikling" også havde spillet en vigtig rolle i formålet for læreruddannelserne helt fra 1950'erne, hvor "karakteren" jo stadig

var direkte omtalt i skolens formål, jf. 1937-formålet. Først i 2013 faldt den personlige udvikling helt ud af læreruddannelsen. Summa summarum: Begreber som karakterdannelse og personlig udvikling har spillet en særdeles fremtrædende rolle i dansk skolepolitik.

På det mere filosofiske plan kom der fra 1990'erne en stor renæssance for dydsetikken og den såkaldte kommunitarisme, der især baseredes på den græske filosof Aristoteles' tanker. Ikke mindst den skotske filosof, Alasdair MacIntyre, blev en meget indflydelsesrig repræsentant for denne retning. I skolepolitikken satte denne dydsetiske interesse sig især i den såkaldte positive psykologi. Den positive psykologi var dog – via den amerikanske psykolog Martin Seligman – præget af en meget individualiseret læsning af Aristoteles, og derfor kom denne psykologiske retning hurtigt i kontakt med den læringsmålstyring, som prægede skolereformen fra 2014. Den egentlige dydsetik var imidlertid langt mere socialt funderet, men denne sociale side lå altså brak i den positive psykologi. På den måde blev karakterdannelse og dannelse faktisk adskilt, mens den positive psykologi gik i selskab med "læringen".

I det følgende vil jeg – i en form for tilbagevenden til den mere grundlæggende historiske situation – argumentere for, at "karakterdannelsen" er en fuldstændig integreret del af "dannelsen", og at man bør holde denne sammenhæng i erindring, hvis ikke begge disse begreber og dermed den pædagogiske praksis skal ende i splittede formater.

Dannelse og karakterdannelse

Først vil jeg forklare, hvorfor karakterdannelse udspringer af dannelsesbegrebet, og at karakterdannelse derfor ikke kan stå alene.

Dannelse er ifølge Wilhelm von Humboldts klassiske definition fra 1796 defineret ved "vekselvirkningen" mellem "selvet" og "verden". Alle tre ord er vigtige. For det første: Hvis man tager "verden" ud, så mister mennesket muligheden for at undersøge ting og gøre erfaringer. I stedet stivner selvet i en individualiseret og ensom "identitet", som ustandseligt krænkes, eller som skal optimeres på diverse statistiske variable. Dette verdenstab har efter min mening været indbygget i skoletænkningen siden omkring 2006

KARAKTER DANNELSE

Hvad er karakterdannelse?

Thomas Rømer Aastrups definition af karakterdannelse:

Karakterdannelse er den ofte modsætningsfyldte proces, hvorved et menneske i vekselvirkning med verdens åndelige lag og trafik udvikler sine moralske, følelsesmæssige og intellektuelle dyder. At der er tale om en proces betyder, at denne dydsudvikling sker i sammenhæng med samfundets pædagogiske og politiske historie og situation.

og derfor som nævnt også i den positive psykologi. For det andet: Hvis man tager "selvet" ud af dannelsen, så får man en form for transhumanistisk konsekvens, hvor mennesket som sådan reduceres til metoder, teknologi eller magt. Dele af det såkaldt poststrukturalistiske paradigme har denne effekt, og det samme har den adfærds- og evidensregulering, som bl.a. har rødder i B.F. Skinners behaviorisme. I omegnen af skolereformen fra 2014 talte man ligefrem om en "metodisk antihumanisme". Endelig - for det tredje - må man ikke tage "vekselvirkningen" ud, for det er den, der gør, at både menneske og verden hele tiden kan erindre, vibrere og udvikles. Det er vekselvirkningen, der effektuerer, at karakteren "dannes" samtidig med, at verden undersøges, erfares og kommer til syne.

Det var det mest grundlæggende. Men der er en vigtig udvidelse af dette dannelsesbegreb. For den omtalte vekselvirkning har både en social del og en såkaldt "suspenderet" del. Den sociale del vedrører de faglige, sociale og historiske sammenhænge, som mennesket indgår i rundt omkring i samfundet. Men den suspenderede del handler om, at både menneske og verden nogle gange forlader disse sociale aktiviteter. Når det sker, så kalder man det at gå "i schole", som er det græske ord for "den frie tid". En virkelig praksis skal altså have et suspenderet indre, hvor der tænkes, undervises og diskuteres om ting og begreber, som er taget ud af deres kausale og organisatoriske kredsløb. Det er åndens liv.

Dermed opstår der endnu et vekselvirkningsområde, nemlig mellem socialt liv og suspension, mellem samfund og skole. Kun når også denne vekselvirkning fungerer, så får vi en egentlig faglig eller social praksis. På den måde får vi institutioner, som er åndeligt funderede, i stedet for organisationer, der udelukkende handler om effektiv drift. Dermed kan der opstå en modsætning mellem det suspenderede og det sociale område. Denne modsætning er kritikens forudsætning.

Som det fremgår, er "selvet" en helt central del af hele denne samlede proces. Det er derfor, at begreber som det "personlige" eller "karakterdannelse" er en integreret del af dannelsen som sådan. Som allerede nævnt finder man også denne interesse hos dydsetikken, men interessen findes også hos den såkaldte "personalisme", som udsprang af især fransk filosofi efter 2. verdenskrig. I alle disse teorier forstås selvet/karakteren/ personen som en slags dynamisk og pulserende konstant i de omtalte vekselvirkningsprocesser mellem selvet og verden og mellem socialitet og suspension. Kort sagt: karakterdannelse finder sted i en historisk-poetisk praksis, og derfor må denne praksis medtænkes, når personlighedsudviklingen overvejes. Ja, faktisk findes karakterdannelsens konsekvenser ikke kun hos dydsetikken, men alle steder i den filosofiske teori. F.eks. talte Immanuel Kant om at have "mod til at bruge sin egen forstand". Så blev man myndig. Dannelse er altså en forudsætning for karakterdannelsen.

KARAKTER DANNELSE

Center for Karakterdannelse

Center for Karakterdannelse vil skabe en fornyet faglig bevidsthed og bevægelse om karakterdannelse og skaber værdi, viden og værktøjer til praksis i Folkeskolen.
www.karakterdannelse.dk

Karakterdannelsens nødvendighed

På samme måde som at dannelsen er en filosofisk nødvendighed, hvis ikke karakterdannelsen skal degenerere til individualiserede og instrumentelle formater, så er karakterdannelsen også en helt nødvendig del af dannelsen som sådan. Tager man karakterdannelsen ud af dannelsen, så kollapse dannelsen. Det giver på en måde sig selv, eftersom "selvet" er en del af dannelsens definition, men faktisk glemmer man det tit.

Lad mig pege på tre konsekvenser for dannelsen, hvis karakterdannelsen og selvets udvikling glemmes.

For det første får vi en almen dehumanisering. Mennesket ender med at gå i et med de socialt givne adfærdsregler og bliver dermed til en kausalt determineret effekt af diverse politiske og sociale systemer. Det er denne effekt, som man for tiden ser udfoldet både i konkurrencestatslogikker og i den identitetspolitiske posthumanisme, hvorefter mennesket og dets fornuft efterhånden udgør selve problemet. Hvis dertil lægges klimaangst og andre kriser, så kollapse selvet, personligheden og karakteren endegyldigt. Hvis det sker, så forsvinder også "vekselvirkningen" og dermed også "dannelsen".

For det andet mister man sansen for slægternes sammenhæng. Uden karakterdannelse og inspiration fra forskellige karakterdannelsesepoker, så mister man fornemmelsen for den historiske pluralisme, som har præget borgerlige og demokratiske dyder siden testamenternes fortællinger, herunder også mandens og kvindens dyder og så videre. Tænk også på spejderen og på den olympiske bevægelse, som er fyldt med karakterdannelse, og som udspringer af allehånde historiske sammenhænge. Hvert slægtled og hver praksis har altså sin egen dyd, som altid er til undersøgelse i forhold til den praksis, den udspringer af. På den måde bliver personen en form for kunstværk, som kommer til syne i den verden, han vekselvirker med, og som udspringer af fortidens lag og dialoger.

For det tredje: Uden karakterdannelse kan man ikke lære at skamme sig eller få dårlig samvittighed. Man bliver skamløs, dvs. grænseløs. Man mister sin "skam i livet". Det er den norske teolog, Paul Otto Brundstad, der gør opmærksom på denne fine logik i en af hans

KARAKTER DANNELSE

Om Thomas Rømer Aastrup

Thomas Aastrup Rømer er seniorrådgiver ved Tænketanken Perspekt. Han er uddannet i statskundskab og filosofi og har ph.d. i læringsteori. Han har udgivet en lang række bøger om pædagogik, dannelse og uddannelsespolitik, og har modtaget flere priser, f.eks. den nordiske forskningspris "Ahlström-prisen" og Trykkefrihedsselskabets "Sappho-prisen".

artikler. Det vil sige, at man ikke kan lade det andet menneske komme til syne. Og hvis den Anden ikke kan komme til syne, så bliver den Første jo til en form for enevældig magt. Samvittighed og pluralitet hænger derfor sammen. Denne regel gælder både i sociale og politiske relationer.

Først med samvittigheden, dvs. den fælles interesse for det moralsk rigtige, kan man diskutere og handle i fællesskab. Det er også denne karakteregenskab, der er kritikens fundament. Man må handle efter moralens forskrifter. Det vil sige, at man må skrive, tale og handle for at få dyd og praksis i en form for genskabt syntese, når der er uligevægt mellem det sociale liv og suspensionens liv.

Så karakterdannelse er altså en betingelse for dannelse.

Karakterdannelse i dag

Men hvordan ser karakterdyderne ud i dag? Som sagt er det altid til refleksion i forhold til hver enkelt situation og epoke, men vi må også være lidt friske, så her er et lidt foreløbigt og primitivt bud, opdelt efter alder:

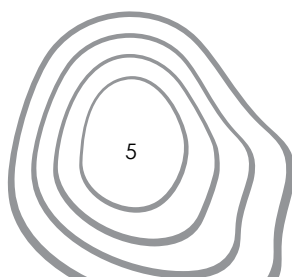
- Tidligste barndom: Hengivenhed og kropskærlighed.
- Børnehavebarnet: Legeglæde, lydighed/autoritetstro og nysgerrighed.
- Skolebarnet: Kundskabsinteresse, fantasifuldhed, hjælpsomhed og social forståelse.
- Det unge menneske: Verdensåbenhed, selvstændighed, erotisk og historisk-poetisk engagement og høflighed.
- Det voksne menneske: Trofasthed, mod, lovlydighed, sandhedskærlighed og retfærdighed.
- Det gamle menneske: Tålmodighed, selvudslettelse og nydelse. En slags passiv autoritet.

Det fremstår måske lidt for simpelt, så her er et par ledsagende bemærkninger:

For det første findes næsten alle dyder i alle aldre, men er i skiftende fokus. Den gamle mand kender f.eks. også til "hengivenhed", som jo stammer fra spædbarnslivet, og det lille barn ved nok, hvad "nydelse" er. Og "retfærdigheden" skal man også værne om i ny og næ fra børnehavetiden, selvom denne dyd så udtrykkes mere fuldt i det voksne liv.

For det andet er der en vis kronologi og sammenhæng i begreberne. F.eks. bliver spædbarnets "hengivenhed" til børnehavebarnets "leg" og senere til den voksnes "sandhedskærlighed" (og derfra til "kritik", som ikke er en dyd, men en effekt af dyden). På samme måde bliver "lydighed" til "lovlydighed". Og "leg" bliver til "kundskabsinteresse" og til "historisk-poetisk engagement". Der ligger et helt teoretisk system og lurer her, men man skal være varsom med generaliseringer.

Samlet set får vi en slags menneske- og karakterudvikling, der minder lidt om Rousseaus gennemgang i hans filosofiske roman "Emile" fra 1762. Man vil også kunne kvalificere hele

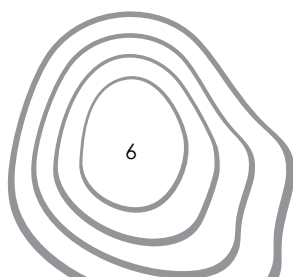

denne moralske organisme ved at inddrage dannelsesromaner, politiske begivenheder og mytisk-teologiske fortællinger. Det er derfor meget vigtigt, at børn og unge eksponeres for fortællinger fra fortidens handlingsliv. Desværre forstås sådanne fortællinger i dag ofte negativt som "stereotyper", hvilket er det modsatte af dannelse, dvs. at fortiden stivner og glemmes.

Konklusion

I denne artikel har jeg defineret dannelse som en toleddet proces: Dels som en vekselvirkning mellem selvet og verden og dels som en vekselvirkning mellem et socialt og et suspenderet område.

Med dette udgangspunkt har jeg skitseret tre emner. For det første at karakterdannelse er en integreret del af dannelsesbegrebet. For det andet at dannelsesbegrebet ikke kan undvære karakterdannelsen, og for det tredje har jeg lavet en slags første skitse til en karakterdannelseslogik, som tager udgangspunkt i aldersgrupper.

10 BUD

Debatterende, aktualiserende og perspektiverende bud ift tematikken.

10 bud på hvad der er på spil for karakterdannelse i vores tid:

1. Dannelse er fordoblet vekselvirkning: For det første selvets vekselvirkning med verden og for det andet vekselvirkningen mellem sociale og suspenderede sammenhænge. Den samlede effekt er en social, materiel og åndelig praksis.
2. På den ene side er karakterdannelse en del af dannelsesbegrebet, og på den anden side kan dannelse ikke forstås uden karakterdannelsen, dvs. selvets og personlighedens dannelse. Fjernes denne forbindelse mellem karakterdannelse og dannelse, så kollapser både selvet og verden.
3. Dette dannelses system er forudsætningen for en social praksis og et samfundsliv baseret på åndsfrihed.
4. Et menneskes karakter vedrører eksistensens vekselvirkning med samfundets historiske erfaringer. Det kaldes også "personlig udvikling".
5. Karakterdannelse er en dyb processuel og relationel begivenhed, hvorved person og verden kommer til syne på samme tid og sted.
6. Karakterdyderne afhænger derfor af den historisk-politiske situation, dvs. af en generations pædagogiske og politiske forståelse af forholdet mellem nutid og fortid. Herfra viser fremtiden sig.
7. Karakteren er det modsatte af "identitet". Karakteren er et relationelt og etisk resultat af erfaringer, mens identitet kun kan komme i stand som en afvisning af erfaringer til fordel for "krænkelsen". Karakteren dannes i sproget, mens identiteten defineres af sproget.
8. Et menneskets livsperioder har muligvis sine særlige dyder: Den tidlige barndoms dyd er hengivenhed, børnehavebarnets dyd er legens evne, skolebarnets karakterdyd er kundskabsinteresse og social forståelse, det unge menneskes karakterdyd er verdensåbenhed og historisk-stedslig interesse, den voksnes karakterdyd er sandhedskærlighed og retfærdighed, og alderdommens dyd er tålmodighed og selvudslættelse.
9. Alle disse dyder er altid til stede i alle aldre, men har forskellige prægning. Hver eneste situation bærer derfor i sig dannelsens og karakterdannelsens kunstværk som en mulighed.
10. Karakterdannelsen er en del af det pædagogiske kunstværk, som skabes af mennesket selv ud af det pædagogiske og sociale liv.

10 BUD

Litteratur om emnet

Litteratur om emnet (af forfatteren og andre):

- Rømer, T.A. (2010). Uddannelse i spænding, Klim.
- Rømer, T.A. (2019). FAQ om dannelse, Hans Reitzels Forlag.
- Rømer, T.A. (2022). Skolens formål – dannelse, splittelse og uniformivering, Klim.
- Rousseau, J.-J. (1962, opr. 1762). Émile – eller om opdragelsen, Borgen.
- Locke, J. (2016, opr. 1693). Tanker om opdragelsen, Klim.
- Nordentoft, I.M. (1944). Opdragelse til demokrati, Eget forlag.
- Brinkmann, S. & Rømer, T.A. & Tanggaard, L. (2021). Sidste chance – nye perspektiver på dannelse, Klim.
- Kemp, P. (2013, opr. 1973). Engagementets poetik, Anis.
- Moos, L. (red.). Dannelse – kontekster, visioner, temaer og processer, Hans Reitzels Forlag.
- Kant, I. (2017, opr. 1700-tallet). "Oplysning, historie, fremskridt", Forlaget Slagmark.

KARAKTER DANNELSE

10 BUD

Kilder til mere viden

Kilder til mere viden...

- Min egen hjemmeside: www.thomasaastruproemer.dk
- Podcast om dannelse: <https://www.sophia.nu/podcast/35-beskyt-fortiden-saet-fremtiden-fri/>
- Tænketanken Sophia: <https://www.sophia.nu/>
- Tænketanken Prospekt: <https://www.taenketankenprospekt.dk/om-prospekt/>
- Nordic Bildung: <https://www.nordicbildung.org/da/>
- Jensen, I.B.V. (2016). Tag ansvar – opgør med læringstyranniet, Fjordager.
- Brian Degn Mårtensson (2015). Konkurrencestatens pædagogik, Aarhus Universitetsforlag.
- Gert Biesta (2014). Den smukke risiko i uddannelse og pædagogik, Klim.
- Michael Polanyi (1958). Personal Knowledge – towards a post-critical philosophy, The University of Chicago Press.
- John Milton (1936). Om trykkefrihed - Areopagtica, Berlingske Forlag.